

A MAGYARORSZÁGI HÍRLAPOK ÉS FOLYÓIRATOK BIBLIOGRÁFIÁJA 1921-1944



A KÖNYVTÁRI-BIBLIOGRÁFIAI SZAKMA több mint fél évszázada időszakonként újabb és újabb felbuzdulással, kritikusan és önkritikusan felveti a sajtó könyvészetének fájó hiányait, majd különböző koncepciók keretében, ismét újból és újból kidolgozza a megvalósítás stratégiáját, módszerét. A felvetés időszakossága többnyire összefügg az országos tudományos kutatási-fejlesztési tervek éppen aktuális prioritásaival, valamint – a kétségtelenül elsődlegesen felelős nemzeti könyvtár – kiemelt feladatainak rangsorolásával. De többnyire a teljes bibliográfiai rendszer kiépítése megmarad a koncepciók szintjén. Ezért érthető, hogy a már szinte közhelynek számító, szakirodalomban és előadások keretében évtizedek óta visszatérő – de sajnos, mai napig is érvényes – megállapítással a retrospektív magyar nemzeti sajtóbibliográfiát könyvészeti irodalmunk régi adósságaként, a magyar nemzeti bibliográfiai rendszer „fehér foltjaként” tartjuk számon. Az adósság ténye nem vitatható, különösen akkor, ha a könyvek bibliográfiai számbavételének (nagyobb részt hagyományos hordozón, de folyamatosan elektronikus adatbázisban is) lassan teljessé váló sorával vetjük egybe. Kétségtelen, hogy a tipológiai kategóriák közül a könyvek adatainak regisztrálása, ebből viszonylag teljes bibliográfiai rendszer kialakítása és az újonnan előbukkanó egységekkel való kiegészítése, ha nem is egyszerű, de lényegesen könnyebben megvalósítható feladatot jelent, mint a „minden váratlan figurára képes” periodikum-sorok adatváltásainak, összefüggéseinek feltérképezése.

A nemzeti irodalom körébe tartozó időszaki kiadványok adatfeltárásának fontosságát elsődlegesen a magyar sajtótörténet kutatási bázisaként, valamint az egyes címek létre, megjelenésére vonatkozó alapinformációként szokás emlegetni. Holott ez a – valljuk be – szakmai leszűkítés nem veszi figyelembe (és ez a tervezett módszerekben is olykor megnyilvánul), hogy a nemzeti sajtóbibliográfiai regisztrálás időpontokhoz kötődő, részletező adatai az egyes szerzői közreműködők életművének, tevékenységének megismeréséhez éppúgy nélkülözhetetlen forrást jelentenek, miként a közreadó testületek nevének, az alcímekben jelzett, alkalmanként idővel változó célkitűzéseinek, eszmei irányultságának feltüntetése. Ily módon, a hiányolt bibliográfia a sajtótörténeti forrásértéken (és még inkább a pusztán a lelőhelyre korlátozódó tájékoztatáson)

túlmenően mind a történettudomány, mind az irodalomtörténet valamennyi ágában a szakterületi szintézisek számára primer forrásanyag.

Nem menti, csak enyhíti a hiány tényét az a körülmény, hogy a témában a magyar bibliográfiai szakirodalom számos, már publikált forrással rendelkezik, amelyek egy-egy korszak, egy-egy földrajzi, illetve közigazgatási terület, valamint egyes szakterületek időszaki kiadványairól tájékoztatnak. Az egységes regisztráláshoz valamennyi publikált előzmény címanyaga felhasználható lehet, azonban többségében csupán alap- vagy kiegészítő anyagként, mivel a közölt adatok körének meghatározása, részletezettsége, sőt még a tipológiai körülhatárolás szempontjai is annyira eltérőek, hogy egyszerű átvételük sem egy korszerű sajtóbibliográfia, sem a hiteles számbavétel követelményeinek nem felelnének meg.

Az Országos Széchényi Könyvtár már Fitz József főigazgatósága idején a nemzeti könyvtári alapfunkció körébe sorolta mind a kurrens, mind a retrospektív nemzeti bibliográfiai számbavétel kötelezettségét, és ennek keretében az 1940-es évek elején „Magyarország időszaki sajtójának könyvészete” címmel, részleteiben előre megtervezett sorozatot indított, amelyből azonban a megjelent három kötet folytatását a háborús események megakadályozták. E kezdeményezés korszerűsített változatának tervét dolgozta ki az 1950-es években Dezsényi Béla („Ephemerides”), koncepcióját mintegy tíz évvel később az MTA Sajtótörténeti Munkabizottsága is megvitatta, és a felvázolt megoldási módok között választva hagyta jóvá. (Busa Margit e koncepció egyik javasolt változata szerint állította össze az első két kötet tárgyidőszakát felölelő, azóta megjelent munkáját.) A folytatás azonban ismét megtorpant, a nemzeti könyvtár szolgálati katalógusának tervezett alapul vétele, korszakonként eltérően részletezett adatelemei pusztán másolással legfeljebb a nemzeti sajtóbibliográfia címanyagául szolgálhatnak, de kellő tudományos értékű végeredményét nem képesek nyújtani.

Az ismételt nekifutásra az 1970-es évek közepén került sor. Az elképzelés ekkor kettős célt tűzött ki: egyrészt a nemzeti könyvtár részletező (úgynevezett szolgálati) periodikum-katalógusának egységes, a korszerű adatközlés követelményeinek megfelelő átdolgozását, másrészt – még hagyományos formában, de szimuláltan integrált munkafolyamat

keretében – az előbbivel párhuzamosan az autopszia alapján megállapított adatokból korszakokra tagolt és más forrásokból is kiegészített retrospektív nemzeti sajtóbibliográfia összeállítását. A bibliográfia tervezetével 1979-ben ismét jóváhagyóan foglalkozott az MTA Sajtótörténeti Bizottsága, és a „Történelmi és kulturális emlékeink feltárása, nyilvánvartartása és kiadása” című akadémiai kutatási főirány keretébe iktatta. Az elkészült szabályzatok alapján a munka két irányból párhuzamosan közelítette a célt: az OSZK állományának rekatalógizálása az 1976-os tárgyévától időben visszafelé haladva, első korszakként az 1945–1975-ös időszakra vonatkozott, tervezve, hogy ennek befejezése után a katalógus adataiból, a példányok újabb kézbevétele nélkül összeállítható a bibliográfia is. (Az 1975-ös záróév indoka az 1976-tal induló kurrens sajtóbibliográfia dátuma volt.) Ezzel egy időben indult meg az 1921–1944-es évkör időszaki kiadványait regisztráló bibliográfia munkája, ugyanakkor azzal az elgondolással, hogy a munka eredménye egyben – akár összes adatelemével, akár egyszerűsített formában – katalógusként is szolgálhat. A bibliográfia első évkörének megválasztását az indokolta, hogy e korszak sajtója még részleteiben és kézirat formában sincs hitelesen regisztrálva (az 1962-ben készült gépiratos időrendi OSZK-katalógus nem tekinthető annak!), ugyanakkor már befejezés előtt állt ugyanezen korszak könyvanyagának bibliográfiai számbavétele (Magyar Könyvészet 1921–1944), így a két összeállítás egymást kiegészítve nyújthatja a két világháború közötti Magyarország két legfontosabb kiadványtípusának teljes áttekintését.

De az 1980-as évek második felétől e vállalkozást is utolérte a nagykönyvtárak életére gyakorta lesújtó nemezis. Az újonnan jelentkező feladatok prioritása – miként már annyiszor – a rekatalógizálás, újrafeldolgozás tennivalóit háttérbe szorította; a korszerűbbnek tűnő szemlélet a sajtó részletező bibliográfiai adatainak fontossága helyére a lelőhelyre korlátozódó gyors tájékoztatást helyezte előtérbe – és még sorolhatnánk tovább mindazon jószándékú, de olykor káros eredményű változtatást, amelynek végső következményeként több évtized elteltével is még lesütött szemmel kell szembenéznünk sajtóbibliográfiai adósságunkkal.

2004-ben az MTA Művelődéstörténeti Bizottságának Sajtótörténeti Munkabizottsága ismét ráirányította a figyelmet a periodikumok számbavételének alapkutatóként tekinthető jelentőségére. A nemzeti könyvtár is (újra) rádöbbent részint a sajtó dokumentumainak fontosságára, részint az ezzel kapcsolatos, időnként háttérbe szorított kötelezettségére. Így a 2005-re szóló cselekvési tervében a minden dokumentumtípusra és minden korszak-

ra kiterjedő bibliográfiai adatbázis koncepciója szerepel, beleértve természetesen az időszakos kiadványok régóta hiányolt retrospektív nemzeti bibliográfiai számbavételét is.

Ebbe a koncepcióba illeszkedik a jelenleg befejezés előtt álló, fentebb jelzett összeállítás is „A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1921–1944” címmel. Beletartozik, de az OSZK új tervezetétől némileg eltérő műfaji, tipológiai szemlélettel és leírási módszerrel élve.

Műfaját tekintve döntést igényelt, hogy nemzeti bibliográfia vagy/és katalógus, lelőhelyjegyzék készítené-e? Elvileg, mint köztudott és mint már említettük, az integrált feldolgozás többete éppen abban rejlene, hogy egy-egy cím valamennyi adatelemének időhöz kötött változását rögzítve a produktum – igény szerint – egyaránt lehet a raktári jelzetre vagy a könyvtári lelőhelyre utaló rövid összegzés és a tudományos feltárás szintjét megütő, a periodikum egész életútját tükröző nemzeti bibliográfiai számbavétel is. A kettő vegyítése azonban mindkét megközelítésben hiányos eredményt hozna. Miként a Nemzeti Periodika Adatbázis külföldi folyóiratokra vonatkozó lelőhely-információja, az azonosításhoz legszükségesebb adataival, fontos és nélkülözhetetlen szerepet tölt be a hozzáférés, a dokumentum-ellátás szempontjából, és ugyanezt a folyamatosan feltöltendő területi hungarikum-címek tekintetében is nyújtja, de az utóbbiaknál alkalmazott „hibrid” megoldás semmiképpen sem lehet elegendő a magyar nemzeti sajtóbibliográfia számára. Ezért az összeállítás elsődlegesen a bibliográfiai funkciót tartotta szem előtt, beérve a feldolgozott címek valamennyi részegységére bontott, de egyetlen (elsősorban az OSZK-ban, ennek hiánya esetén más gyűjteményben őrzött), *autopszia* alapján leírt példányának lelőhelyére vonatkozó tájékoztatással. Természetesen a forrás megjelölésével szerepelnek a kizárólag könyvészetekből vagy egyéb hivatkozásokból ismert címek, illetve számok is.

A bibliográfia gyűjtőköre a területi hungarikum definíciójára alapult. Tipológiai szempontból a gyűjtőkör a periodikum fogalmának az 1970-es éveket megelőző, tehát a tárgyidőszakra még jellemző meghatározását követi, vagyis a napi- és hetilapokra, rendszeres vagy rendszertelen periodicitású folyóiratokra és a periodikusan megjelenő alkalmi lapokra terjed ki. Mellőzi a mai értelmezéssel periodikumnak minősülő úgynevezett „nem folyóirat jellegű időszakos kiadványokat” (évkönyvek, kalendáriumok stb.) és a sorozatokat. Ennek indoka egyrészt az, hogy nem lenne helyes egy adott, elmúlt korszak saját tipológiai szemléletét utólag meghamisítani, másrészt főlegesen ismételné a könyveket regisztráló és azok adatközlési szabályait alkalmazó, már elkészült bibliográfiák (pl. a Magyar

Könyvészet 1921–1944, vagy a Magyar Nemzeti Bibliográfia 1976 előtti kumulációi stb.) leírásait. Hasonlóan a jelenlegitől eltérő gyűjtési szempontot érvényesít a sajtótermékek értékelő „küszöbének” meghatározásánál. Anakronisztikus szemlélet lenne az ISSN napjaink produktumaihoz igazodó kategóriáit mechanikusan ráerőltetni a 20. század első felének kiadványaira (pl. színházi programfüzetek, egyes cégek folyamatosan megjelenő áruismertetői, beszámoló jelentései, sokszorosított iskolai újságok stb.). E típusok a maguk korában primer forrásértéket jelentő periodikumoknak tekinthetők, nemcsak tartalmukban, de pusztán a létezésükről, megjelenésük tényéről tájékoztató adataikkal is.

A feldolgozás módszerében – mind adataleleit, mind azok közzéadási módját tekintve – kompromisszumot kívánt teremteni az érvényben lévő nemzetközi szabvány és a retrospektív bibliográfiai számbavétel követelményei között. Ebből a szempontból ugyanis komoly gondot jelentett, hogy – véleményünk szerint – a bibliográfiai leírás nemzetközi, és az abból honosított magyar szabványai közül sajnos a periodikumokra vonatkozó szabályok alkalmasak a legkevésbé a kiadványtípus sajátosságainak valóban *bibliográfiai* (és nemcsak katalógus célú) feldolgozására. Ugyanez vonatkozik a jelenleg alkalmazott MARC formátumra is. Ezért az adatcsoportok köre bővült, valamennyi változó adat dátumhoz kötődik, a megjegyzésekben közöltekén kívül minden adat index alapján visszakereshető – viszont az adatok sorrendje, közzéadási formája és a központosítás jelölése a szabványtól eltérő.

Példaként:

BAJA-BÁCSKA

Baja

1932. (febr. 28.) 32. évf. 48. sz. - 1938. (dec. 29.) 6. évf. 166. sz. Újrindult: 1933. (jan. 1.) 1. évf. 1. sz.

Megj.: naponta; 1938. (jan. 1.) 5[6!] évf. 297[1!] sz.: [rendszeretlen] Fel. szerk.: Knézy Lehel

Szerk.: 1934. (ápr. 18.) 2. évf. 86. sz.: Jegess József; 1935. (febr. 16.) 3. évf. 39. sz.: - ; 1936. (nov. 2.) 4. évf. 253. sz.: Bíró László; 1938. (márc. 30.) 6. évf. 70. sz.: -

K.: Bajai Ernő; 1933. (jan. 1.) 1. évf. 1. sz.: Knézy Lehel

Ny.: Bakanek és Goldberger ny., Baja

41 cm

Előbbi cím: FÜGGETLEN MAGYARSÁG. 1932. (febr. 27.) 32. évf. 47. sz.

Közben: FÜGGETLEN MAGYARSÁG. 1933. (jan. 1.) 33. évf. 1. sz. [Kiválás]

[A Független Magyarország tulajdonjoga körüli jogvita miatt a Baja-Bácskát 1932. dec. 31-én betiltották, majd 1933. jan. 1-től ua. címen engedélyezték.]

1932. 32. évf. 48–305[296!] sz. [A 295. sz. után tévesen a 300. sz. jelent meg.]

1933. 1. évf. 1–296. sz.

1934. 2. évf. 1–293. sz.

1935. 3. évf. 1–297. sz.

1936. 4. évf. 1–300. sz. H.: 13, 183, 194. sz.

1937. 5. évf. 20–296. sz. H.: 1–19, 106, 273, 292. sz.

1938. 5[6!] évf. 297[1!]-166. sz. [5. évf. 297. sz. = 6. évf. 1. sz.]

CSONGRÁDVÁRMEGYE

Független politikai napilap; 1927. (márc. 20.) 2. évf. 3. sz.: Független politikai lap

Szentes; 1927. (márc. 20.) 2. évf. 3. sz.: Kistelek; 1928. (márc. 11.) 3. évf. 17. sz.[?]; Szentes; 1929. (jún. 6.) 4. évf. 45. sz.: Szentes, Csongrád

1926. (okt. 10.) 1. évf. 1. sz. - 1931. (szept. 20.) 6. évf. 77. sz.

Megj.: hetenként hatszor; 1927. (márc. 20.) 2. évf. 3. sz.: hetenként kétszer

Fel.szerk.: Dörey Ferenc; 1929. (máj. 30.) 4. évf. 43. sz.: Bleier Pál

K.: Dörey Ferenc; 1929. (máj. 30.) 4. évf. 43. sz.: Bleier Pál

Ny.: Szentesi Újságüzem ny., [Szentes]; 1927. (febr. 22.) 2. évf. 2. sz.: Aczél Béla és Társa ny., Kistelek; 1928. (márc. 11.) 3. évf. 17. sz.: Kultúra ny., Szentes; 1929. (máj. 5.) 4. évf. 36. sz.: Szentesi Újságüzem ny., Szentes; 1931. (szept. 20.) 6. évf. 77. sz.: Alföldi Újság Lapkiadó Váll. ny., Szentes

42 cm

1926. 1. évf. 1–63. sz.

1927. 2. évf. 1–77. sz.

1928. 3. évf. 1–100. sz. H.: 2, 4, 10, 16. sz.

1929. 4. évf. 1–105. sz. Lelőhely: Somogyi Kvt., Szeged = 92. sz.

1930. 5. évf. 1–104. sz. Lelőhely: Somogyi Kvt., Szeged = 8, 13, 27–104. sz.

1931. 6. évf. 1–77. sz. Lelőhely: Somogyi Kvt., Szeged = 1–76. sz.

A GAZDA

A Sopronmegyei Mezőgazdák Szövetkezetének, a Sopronmegyei Gazdasági Egyesületnek, a Sopronmegyei Tejszövetkezetek Szövetségének, a Sopronmegyei Gazdatisztek és Erdőtisztek Körének stb. hivatalos lapja

Sopron

1924. (jan. 20.) 16. évf. 3. sz.[?] - 1927. (dec. 24.) 19. évf. 12. sz. Megj.: hetenként; 1926. (okt. 16.) 18. évf. 12/14. sz.[?]: [havonként]

Fel. szerk.: Rábel László

K.: Sopronmegyei Mezőgazdák Szövetkezte, Sopronmegyei Gazdasági Egyesület, Sopronmegyei Tejszövetkezetek Szövetsége, Sopronmegyei Gazdatisztek és Erdőtisztek Köre

Ny.: Soproni Sajtóváll. ny., Sopron; 1926. (okt. 16.) 18. évf. 12/14. sz.[?]: Székely és Társa ny., Sopron

31 cm

[Hivatkozás: Soproni Hírlap. 1923. (jún. 17.), Györm. sajtóbibl. 273. tétel]

Az indulás éve: 1908. Szünetelt: 1919 (ápr.) - 1922[?].

[A hiv. források szerint 1923. jún. 17-től néhány hónapi szünet után már megjelent. 1933-tól a Soproni Hírlap mellékleteként, később rovataként Sopronmegyei Gazda címmel jelent meg.]

1924. 16. évf. 3–52. sz. H.: 5, 7, 10. sz. Lelőhely: Soproni Levéltár [1925]. [17. évf.] H.: 1925.

1926. 18. évf. 12/14. sz. H.: 1–11. sz.[?].

1927. 19. évf. 1–12. sz.

A TEXTAR-programban elérhető adatbázisból készült a szövegszerkesztett formátum. Befejezéséhez még néhány, korábban nem hozzáférhető cím (zárolt anyag, ládázott nyomatos tudósítók) vár feldolgozásra. Ezekkel együtt a bibliográfia a tárgyidőszakból mintegy 7700 periodikum kb. 75 000 évfolyamának leírását tartalmazza. Végeredményében – ha nem is éri még el az OSZK telematikai programjában kitűzött optimális célt – de szerényebb módon talán hozzájárul régóta hiányolt forrásként a magyar sajtótörténeti és művelődéstörténeti kutatáshoz.

FERENCZY ENDRÉNÉ

lidia.ferenczy@freemail.hu





B É V E Z E T É S.

§. 1.

Az Ember nyilván testből áll, és lélekből. Az ő természetét teszik a' testi és lelki tulajdonságok öszveséggel. Az a' tudomány, melly velünk az embernek természetét megesmérteti, a' görög nyelvből Anthropológiának, azaz: Emberesmértésnek neveztetik. Mivel az emberi természet — ennek tárgya — két fő részből áll, testből és lélekből, kitecczik, hogy lehetetlen másképp' az Embert elégségesen megesmérni, egyébha mint testi, mint lelki ereji és tulajdonsági különkülön szoros vizsgálás alá vetetnek. És így az Anthropologia is két fő részekre oszlik: az első magában foglalván a' testi erőknek és tulajdonságoknak vizsgálatát, Somatologia, vagy emberi test' tudománya, a' második a' léleknek erejit és tulajdonságait adván elő, Psychologia, vagy Lélektudománya nevet visel.

§. 2.